

(str. 331). Tudi se vidi, da je Harvey po osnovni izobrazbi geograf.

Ne glede na takšne pomanjkljivosti, pa aktualnost Harveyeva *Vodiča* in izvirnega Marxovega *Kapitala* tako z globalnega vidika kakor tudi slovenskih tranzicijskih in tekočih razmer ne more biti sporna. O tem nam posredno govori tudi J. K. Galbraith, ki v svojem zadnjem delu *Ekonomika nedolžne prevare* (pravkar izšel slovenski prevod iz l. 2004) nakazuje, kako se bistvo kapitalizma in kapitalističnih odnosov zamegljuje. Tako se namesto pojma *kapitalizem* uporablja »nevtralni« in benigni pojem *tržni sistem* ali pa *svobodno podjetništvo*, nadalje, izpostavlja se *suverenost potrošnikov*, namesto njihove odvisnosti od *moči velikih korporacij* oz. njihovega menedžmenta in na splošno položaja delavskega razreda – kako je na primer absurdno, zveni skovanka suverenost delovne sile. Nadalje, pojem *monopolni kapitalizem*, ki izpostavlja moč velike korporacije, je izginil. Pojem *delo* je na videz nevtralen, toda za tem se skriva tako delo *iz užitka* (ki prinaša številne ugodnosti in prijetnosti menedžerjem, vladni birokraciji ipd.), kakor tudi mukotrpno *monotono delo* za tekočim trakom ali za blagajno supermarketa ... Vse to so primeri nedolžne prevare, kot pravi Galbraith. Harveyev *Vodič* in Marxov *Kapital* razkrivata kapitalistične odnose v osnovi. Kot v zaključku pravi sam, je poglavitni cilj njegove knjige – poleg uvajanja v branje originalnega *Kapitala* – vračanje Marxovega videnja sveta.

Franč TRČEK
Fakulteta za družbene vede,
Univerza v Ljubljani

Arrighi, Giovanni
**Dolgo dvajseto stoletje:
kapitalizem, denar in moč**
Sophia, Ljubljana 2009,
str. 357, 21.80 EUR
(ISBN 978-961-6768-11-5)

To, da je moralo miniti dvajseto stoletje, preden smo v slovenščini dobili prevod katerega od klasičnih del teoretske smeri analize svetovnega sistema, je vsekakor ponesrečena uvodna metafora, a žal tudi preprosto dejstvo. Do sedaj so bila pri založbi *cf. prevedena le nekatera novejša, upal bi si reči, popularnejša in teoretsko obrobna dela Immanuel Walersteina, bolj razvpitega pripadnika te teoretske smeri. Vendar, lahko odkrito rečem, bolje sedaj kot nikoli, saj je *Dolgo dvajseto stoletje*, ki v za slovenske razmere visoki nakladi 500 izvodov odpira novo zbirko Respublica založbe Sophia, ne le klasično, prvič je delo izšlo leta 1994, ampak tudi predvsem aktualno delo.

Kaj je torej temeljna raziskovalna preokupacija, ki se ji v tej obsežni študiji posveča Giovanni Arrighi? Prvi odgovor bi bil že sam podnaslov *Kapitalizem, denar in moč*. Avtor to metaforično opiše kot analizo procesov "na 'poveljniškem mostu' kapitalističnega gospodarskega sistema" (str. 3).

Interpretativno shemo za svoje početje najde Arrighi pri Fernandu Braudelu, zlasti v njegovem delu *Materialna civilizacija, ekonomija*

in kapitalizem. Arrighi Braudelovo svetovnozgodovinsko analizo oziroma njegov *longue durée* pogled na razvoj kapitalizma ter trditev, da sta bistveni značilnosti kapitalizma v vsej njegovi zgodovini prožnost in eklectičnost kapitala, prevede v analitično enoto, ki jo poimenuje sistemski cikel akumulacije. Čeprav avtor poimenuje cikle glede na teritorialni izvor in/ali prostorsko lokacijo hegemonov v posameznem sistemskem ciklu (Genova, Holandija, Britanija, Združene države Amerike), že uvodoma opozarja, da se cikli nanašajo "na sistem kot celoto in ne na njegove sestavne dele" (str. 3). Enostavno povedano, gre za študijo celovitega razvoja svetovnega kapitalističnega sistema, za študijo, ki obsega več kot petstoletno zgodovinsko obdobje. Sam naslov, ki je povezan s prvotno predvideno raziskovalno perspektivo, ki bi zajela obdobje le od velike depresije v letih 1873–96 naprej, je tako zavajajoč.

V uvodu avtor postavi tezo, da se trenutno sicer res nahajamo v krizni situaciji, ko nam ni jasno, kam bo zavela prihodnja zgodovina kapitalizma, a nas hkrati opozori, da to stanje vseeno ni tako zelo nenavadno, kaj šele novo, saj so dolga obdobja kriz, z njimi povzročeni prestrukturiranj in reorganizacij, če gledamo na kapitalizem kot sistem, prej njegova dolgotrajna stalnica in so kratki trenutki splošne ekspanzije v bistvu tista nenavadna stanja. Delo *Dolgo dvajseto stoletje* je torej predvsem analiza strukturnih sprememb in z njimi povzročene naraščajoče kompleksnosti, če že ne perpleksnosti, kapitalizma.

Je analiza, ki se, če izhajamo iz Braudelove delitve na materialno življenje, tržno gospodarstvo in kapitalizem, ki zraste iz struktur svetovnega tržnega gospodarstva, posveti tej vrhnji plasti v trodelni braudelovski shemi. Torej plasti, kjer se po Braudelu "klatijo veliki plenilci in kjer vlada zakon džungle" (str. 28) in kjer se posestniki denarja, posestniki mobilnega kapitala, ki v vsakem zgodovinskem obdobju poskušajo izriniti svoje tekmece, srečujejo s posestniki politične moči.

Ta, v časovnem okvirju, obsežna študija se odpira pred nami v obliki štirih poglavij. Prvo poglavje je nekakšen metateoretski uvod, v katerem nam Arrighi poda nabor avtorjev, iz katerih izhaja, oriše vse štiri sistemske cikle akumulacije ter nam v zaključku ponudi razmislek za novo raziskovalno agendo. Sledi poglavje, v katerem analizira oblikovanje sistema visokih financ ter prva dva sistemska cikla akumulacije: genovski in nizozemski. V drugem delu knjige pa se v dveh poglavjih posveti industrializaciji in nastanku "neskončne" akumulacije ter dialektiki trga in plana oziroma še preostalima dvema sistemskima ciklo- ma akumulacije: britanskemu in amerišskemu. Delo pa se zaključi s pomenljivo sklepno besedo: *Ali kapitalizem lahko preživi uspeh?*

Povzeti vse temeljne sklepe, kaj šele erudicijo Giovanni Arrighia, v tej omejeni recenziji, je seveda nemogoče. V pomoč nam je lahko post skriptum, ki ga je avtor napisal ob drugi izdaji, po kateri je tudi narejen slovenski prevod tega temeljnega dela v letu 2009. V njem potarna, da so bile

kritike njegove študije pogosto posledica površnih branj. Branj, ki so v štirih zgodovinskih sosledjih sistemskih ciklov akumulacije dokaj fatalistično videla predvsem večno vračanje podobnega, če že ne identičnega. Seveda gre za zelo površna in napačna branja, ki zgrešijo bistvene zaključke.

Četudi nam Arrighi skozi poglodbjeno analizo številnih specialistov za posamezna obdobja v zgodovinskem razvoju kapitalizma pokaže, da finančna ekspanzija, ki smo ji bili priča v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in katere neuspeh doživljamo sedaj, ni nič presenetljivo novega, ampak *“ponavljajoča se težnja zgodovinskega kapitalizma od njegovih prvih začetkov dalje”* (str. 319), to seveda ne pomeni neke restavracije stanja s premikom od starih k novim finančnim in političnim hegemonom. Bolj kot cikličnost finančnih ekspanzij je pomembna ugotovitev, ki nam jo s številnimi odličnimi ilustracijami iz konkretnih zgodovinskih obdobji podaja avtor, dejstvo, da je skozi obdobja dolgih kriz, ki so bile običajno posledica vojaško-trgovskih izčrpanj tekmujočih akterjev v boju za hegemonsko pozicijo, kapitalizem šel tudi skozi temeljite reorganizacije režimov akumulacij in ravno te zaporedne reorganizacije so tudi prostorsko razširile kapitalizem v globalno prevladujoč sistem.

Čeprav v ozadju teh reorganizacij deluje dokaj enostavna logika, kjer materialna ekspanzija privede do prevelike akumulacije kapitala ter do sesutja obstoječega sistema medsebojnega sodelovanja in delitve dela

med (ključnimi) akterji, kar vodi v padanje profitne stopnje v trgovini in proizvodnji, danes bi lahko dodali “in storitvah”, ter posledično do krepitve teženj kapitalističnih akterjev, da večino svojih denarnih tokov ohranjajo v likvidni obliki, so posledice teh transformacij daljnosežne. Da pa se lahko odvija trajna finančna ekspanzija, so potrebna povpraševanja po mobilnem kapitalu s strani, kot jih imenuje Arrighi, *ozemeljskih organizacij*.

Izhajajoč predvsem iz Braudela, a tudi netipičnih branj K. Marxa in A. Smitha, Arrighi trdi, da so finančne ekspanzije znak zrelosti določene stopnje kapitalističnega razvoja. Zamiranje starega in rojevanje novega, torej metaforična hkratnost jeseni in pomladi kapitalizma, pa je odvisna od prožnosti in eklektičnosti posestnikov mobilnega kapitala. Pogosto, kar iskreno opiše in prizna avtor, kljub vsemu znanju, strastem, naporu in načelnem prizadevanju, je za zasedbo položaja novega hegemonov visokih financ zelo pomembna sreča, ki se včasih kaže kot biti ob pravem času (tudi teritorialno) na pravem mestu ali pa kot dejstvo, da je nekdo v ožjem izboru za novega hegemonov imel v svojih stavih najbolj srečno roko.

Lep primer iz zgodnje zgodovinske faze razvoja kapitalizma so italijanske mestne države. Čeprav so bile Benetke organizacijsko, teritorialno in vojaško vodilne, Firenze, kar se tiče visokih financ, najbolj inovativne, je, gledano iz današnje perspektive in iz perspektive analize svetovnega sistema, zmago odnesla mestna republika Genova. Njene primerjalne po-

manjkljivosti (majhna, organizacijsko nekompleksna, družbeno razcepljena, vojaško slabo zaščitena mestna država), še dodatno marinirane z izgubo donosnih trgovskih poti, so se ob dobri stavi na iberske teritorialiste – posestnike politične moči, od katerih so “kupovali” lastno zaščito, izkazale za najbolj učinkovite.

Drugi primer, ki lepo ilustrira znani rek, da kapital nima domovine, je dejstvo, da je nizozemski kapitalistični razred, ki je imel v določenem sistemskem ciklu korist z internalizacijo stroškov zaščite, kar je bila ena bistvenih razlik v primerjavi s predhodniki Genovčani, v času zatona svoje hegemonске pozicije, ob naraščajočih stroških varovanja le-te in dolgoročno nezmožnostjo tekmovanja z merkantilisti, s svojim mobilnim kapitalom, ki je zgolj sledil logiki ohranjanja njegove likvidnosti, investiral vzpon britanske hegemonije, ki je z razvojem industrije internalizirala ne le stroške zaščite, ampak tudi produkcije. To širjenje obsega in kompleksnosti zaporednih sistemskih ciklov akumulacije je z zadnjim ameriškim hegemonom, ki mu je uspelo internalizirati tudi transakcijske stroške, vsaj tako je trenutno vidno, doseglo meje ekspanzije.

Že v prvi izdaji recenziranega dela ob spraševanju, ali lahko kapitalizem preživi lasten uspeh, je Arrighi, ob poudarjanju ključne anomalije zadnjega cikla, ki jo vidi v cepljenju finančne (azijske) in vojaške (ameriške) hegemonске moči, videl tri možne rešitve trenutnega systemskega kaosa: nastanek svetovnega imperija, nastanek nekapitalističnega gospo-

darskega sveta ali pa stanje neskončnega systemskega kaosa.

Čeprav je ena od ključnih poant *Dolgega dvajsetega stoletja* ugotovitev, da se temeljne reorganizacije sistema zgodijo ravno takrat, ko se nam zdi, da se dogaja vračanje istega, nam Arrighi tudi v svojem post skriptum dodatku k drugi izdaji, ki ga je napisal tri mesece pred svojo smrtjo, odkrito prizna, da ne ve odgovora, kam nas pelje pot, čeprav nam nekoliko nakaže možno razrešitev in z njo povezane težave v delu *Adam Smith in Beijing*. Zaveda pa se pomena poglobljajočih se razlik v svetovnem kapitalističnem sistemu, ko ostaja vedno manj za tiste, ki smo v podpalubju. Gledano skozi optiko analize svetovnega sistema pa je, optimizem gor ali dol, bilo dolgo obdobje systemskega kaosa značilno ob prehodu iz jeseni v zimo poslavljalajočih se predhodnih sistemskih ciklov akumulacije. Arrighi pa sklene: “*kateri od mogočih prihodnjih scenarijev, ki smo si jih zamislili v Dolgem dvajsetem stoletju, se bo udeležil, ostaja odprto, odgovor nanj pa bo opredelilo naše kolektivno človeško delovanje*” (str. 332).

Če se v zaključku vprašamo, zakaj je analiza svetovnega sistema skoraj brez odmeva v slovenskem družboslovju in komu (vse) je namenjeno to temeljno in kakovostno prevedeno delo, je odgovor zahteven in ne pretirano optimističen. Čeprav se lahko na hitro zdi, da je pristop, ki ga gojijo pripadniki analize svetovnega sistema, prej priročen za družbe svetovnega centra na eni in svetovne periferije na drugi strani, četudi je danes pogo-

sto to prostorsko razlikovanje že preseženo ali pa vsaj tako perpleksno, da lahko najdemo eno v drugem, je verjetno odgovor za odsotnost tovrstnega razmišljanja pri nas predvsem posledica izredne kompleksnosti in zahtevnosti tovrstne analize.

Pristopi, ki jih goji šola analize svetovnega sistema, zahtevajo na eni strani eruditskega raziskovalca ali raziskovalko, dostope do bogatih bibliografskih virov in specialističnih znanj, ter ne nazadnje tudi čas in denar, ki bi bil potreben za udejanjanje tovrstnih teoretsko-konceptualnih raziskav. Verjetno pa bo tudi, glede na vse zgoraj navedeno, to tudi za razgledane ga bralca zahtevno delo ostalo slabo brano in brez večjega odmeva. Zakaj? Predvsem zato, ker se to na kratki in srednji rok, če uporabim pogosto slovensko frazo, "ne splača". Da bi dojeli, kako je to napačen pogled, pa bi morali prebrati, ob ostalem, tudi Arrighia.

Primož KRAŠOVEC
Pedagoški inštitut,
Univerza v Ljubljani

Giovanni Arrighi
Adam Smith in Beijing
Verso, London in New York 2009,
str. 418, \$ 25.95
(ISBN 978-1844672981)

V enem od svojih zadnjih intervjujev je Giovanni Arrighi na klasično ter ključno vprašanje o vlogi in odgovornosti intelektualcev v družbeno-političnih bojih sedanjosti odgovoril, da je

naloga intelektualcev prispevati širši zgodovinski in intelektualni okvir oziroma delati teorijo, ki vsakdanje, lokalizirane in partikularne boje umesti v širšo intelektualno in zgodovinsko perspektivo. Teoretska produkcija mora tako po Arrighiju izhajati iz trenutno potekajočih družbenih in političnih bojov ter ponuditi neke vrste, po Jamesonu, kognitivni zemljevid, ki služi za splošno orientacijo v teh bojih in lahko pomaga pri praktičnih odločitvah ter določanju programskih smernic. Arrighijev najpomembnejši prispevek k znanosti zgodovine oziroma historičnemu materializmu, njegov *magnum opus* *The Long Twentieth Century*, je nedvomno takšen teoretski »zemljevid«, v katerem, na podlagi podrobnega študija ekonomske zgodovine zadnjih 500 let poveže nekatere Marxove intuitivne opazke o geografski relokaciji centra kapitalistične akumulacije po vsaki večji krizi kapitalizma v konsistentno teorijo ciklov kapitalistične akumulacije.

Z vidika ponujanja orientacije v aktualnih družbeno-političnih bojih je morda največji prispevek *The Long Twentieth Century* ta, da pokaže tako določeno regularnost in urejenost zgodovinske dinamike kapitalizma kot zgodovinsko specifičnost vsake izmed posameznih faz v njegovem razvoju ter obenem pokaže, da prevlada finančnega sektorja v drugi, padajoči fazi cikla ni nekaj epohalno novega in prelomnega, temveč značilnost vsakega cikla, in da je trenutna »financijalizacija« že četrta v zgodovini kapitalizma.

V tem pogledu je knjiga *Adam Smith in Beijing* logično nadaljevanje